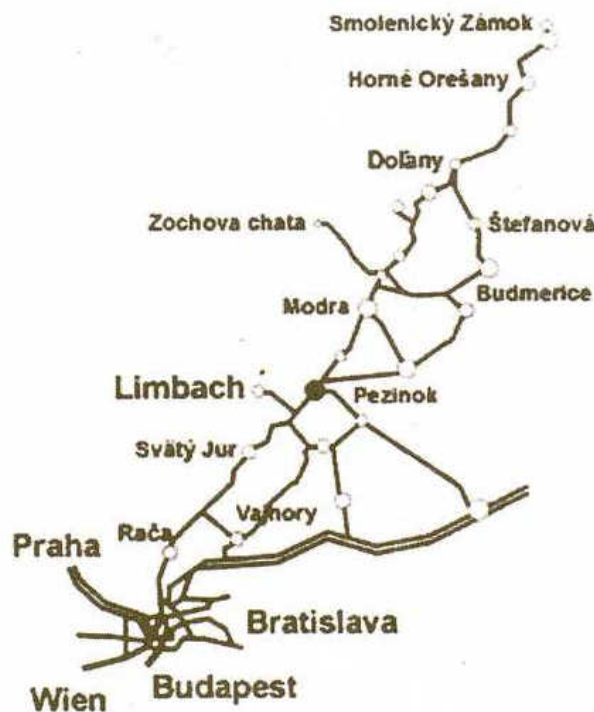

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Malokarpatská vínna cesta

(zdroj : <http://www.tik.sk/mest.html>)

- Z OBSAHU: DANGLOVÁ, O.; POPELKOVÁ, K.: Podmienky a perspektívy miestneho a regionálneho rozvoja obcí malokarpatského regiónu
RICHTER-KOVARIK, K.: Kultúra mantáckej minority v období socializmu
LETAVAJOVÁ, S.: Problematika migrácií utečencov z hľadiska etnológie
SALNER, P.: História židovského cintorína v Bratislave

Prvá strana: Malokarpatská vínna cesta – mapa.

Preklady: S. Šimková

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

ŠTÚDIE

- Danglová, O.; Popelková, K.: Podmienky a perspektívy miestneho a regionálneho rozvoja obcí malokarpatského regiónu 299
- Richter-Kovarík, K.: Kultúra manťáckej minority v období socializmu .. 321
- Letavajová, S.: Problematika migrácií utečencov z hľadiska etnológie 342
- Salner, P.: História židovského cintorína v Bratislave 356

MATERIÁL Y

- Urbanová, V.: Dvadsať rokov po... .. 373
- Javorská, D.: Premeny tanečného repertoáru zemlínskych obcí v 20. storočí 375

DISKUSIA

- Luther, D.: K metóde analýzy dejín českej menšiny v Bratislave. Etnografia, etnológia alebo história mesta? 389
- Voigt, V.: 50 rokov Slovenského národopisu 396

VYHRADENÉ PRE

- Klímová, D.: O jazykových hříčkách, přemetech a zkamenělinách 405
- Ďapajnová, E.: Etnológia v Inštitúte etnografie a folklóru „Constantin Brailoiu“ v Bukurešti 407

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOS Y

- Chlebana, M.: Život a dielo profesora Rudolfa Bednárika 411
- Mann, A.: Milena Hübschmannová – ro- mistka, folkloristka, jubilan-ka 413
- Leščák, M.: Hľadanie ľudských rozme- rov 418
- Mešša, M.: Expedícia za pamiatkami ľudovej architektúry 419
- Beňušková, Z.: Etnofilm Rožnov 2003 424
- Botiková, M.: Medzinárodné stretnutie sociálnych antropológov v Pirane 426
- Veselská, N.: Konferencia doktorandov 429
- Lichtner, M.: Môj pohľad na ŠVOČ ... 430

RECENZIE-ANOTÁCIE

- Ján Botík: Slováci v argentínskom Chacu (Zuzana Beňušková) 433
- Gábor Winkler: Győr 1539-1939, Győr 1939-1999 (Ivica Bumová) 434
- Peter Slavkovský: Agrárna kultúra Slovenska. Premeny v čase (Magdaléna Paríková) 436
- Ján Tibenský-Viera Urbanová: Slovensko očami Európy 900-1850 (Peter Slavkovský) 439
- Mesačník „Život“ (Michal Šíp oš) 440
- Rajče na útěku (Zora Vanovičová) 443

CONTENTS

STUDIES

- D a n g l o v á , O.; P o p e l k o v á , K.: Conditions and perspectives of local and regional development of little-Carpathians region villages 299
- R i c h t e r - K o v a r i k , K.: Culture of Mantak minority during socialism 321
- L e t a v a j o v á , S.: Migration of refugees problems from ethnology point of view 342
- S a l n e r , P.: History of Jewish cemetery in Bratislava 356

MATERIALS

- U r b a n c o v á , V.: Twenty years after..... 373
- J a v o r s k á , D.: Changes of Zemplín villages dance repertoire in 20th century. 375

DISCUSSION

- L u t h e r , D.: On method of analyse of Czech minority in Bratislava. Ethnography, ethnology or history of town? .. 389
- V o i g t , V.: 50 jubilee of Slovenský národopis 396

RESERVED FOR

- K l í m o v á , D.: On puns, head-springs and fossils 405
- Ď a p a j n o v á , E.: Ethnology at the Institute of ethnography and folkloristics „Constantin Brailoiu“, Bucharest 407

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- C h l e b a n a , M.: Life and work of professor Rudolf Bednárík 411
- M a n n , A.: Milena Hübschmannová 413
- L e š č á k , M.: Searching of human dimensions 418
- M e š š a , M.: Expedition for monuments of traditional architecture 419
- B e ň u š k o v á , Z.: Etnofilm Rožnov 2003 424
- B o t i k o v á , M.: International meeting of social anthropologists in Piran 426
- V e s e l s k á , N.: Conference of doctoral students 429
- L i c h t n e r , M.: My view at ŠVOČ 430

- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 433

PODMIENKY A PERSPEKTÍVY MIESTNEHO A REGIONÁLNEHO ROZVOJA OBCÍ MALOKARPATSKÉHO REGIÓNU

OLGA DANGLOVÁ – KATARÍNA POPELKOVÁ

*Mgr. Olga Danglová, CSc.; PhDr. Katarína Popelková, CSc.
Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia*

The aim of the article is to present partial results of a study into transformation processes viewed from the point of regional co-operation in a small area in south-western Slovakia. The qualitative field research carried out in the District of Pezinok focused on conditions for local development. The District is very attractive as it partially overlaps with the area of the recently established Association of Towns and Villages in the Little Carpathians Region. On the one hand, the article analyses results of the research and presents them as a starting point for researches in the future: on the other, it indicates the potential of ethnological interpretation.

The contribution consists of three parts: the first one states the research question as well as methods of research and analysis, the second one summarises knowledge obtained by way of social characteristic of the region with respect to the „inheritance“ from the pre-transformation period, and the final part examines the intraregional co-operation in the Little Carpathians Region, then identifies areas of co-operation and also assesses quality of this co-operation. Moreover, it refers to conditions and perspectives of the District to pass successfully through the transformation period and to get engaged in supraregional co-operation.

Kľúčové slová: regionálny rozvoj, malokarpatský región
Key words: regional development, the Little Carpathians Region.

Vymedzenie regiónu ako skúmanej jednotky

Etnografické, ako aj sociologické vymedzovanie teritoriálnych jednotiek pri štúdiu regionálnych charakteristík vychádza z rovnakého princípu: z historického či aktuálneho administratívno-správneho členenia územia krajiny. Východisko etnografického záujmu stojí na zotrvačnosti dôsledkov niekoľkostoročnej existencie samosprávnych žúp. Sociologický pohľad sa zameriava na bývalé alebo existujúce územnosprávne celky, najčastejšie okresy, resp. na prirodzene k sebe gravitujúce zoskupenia viacerých okresov.

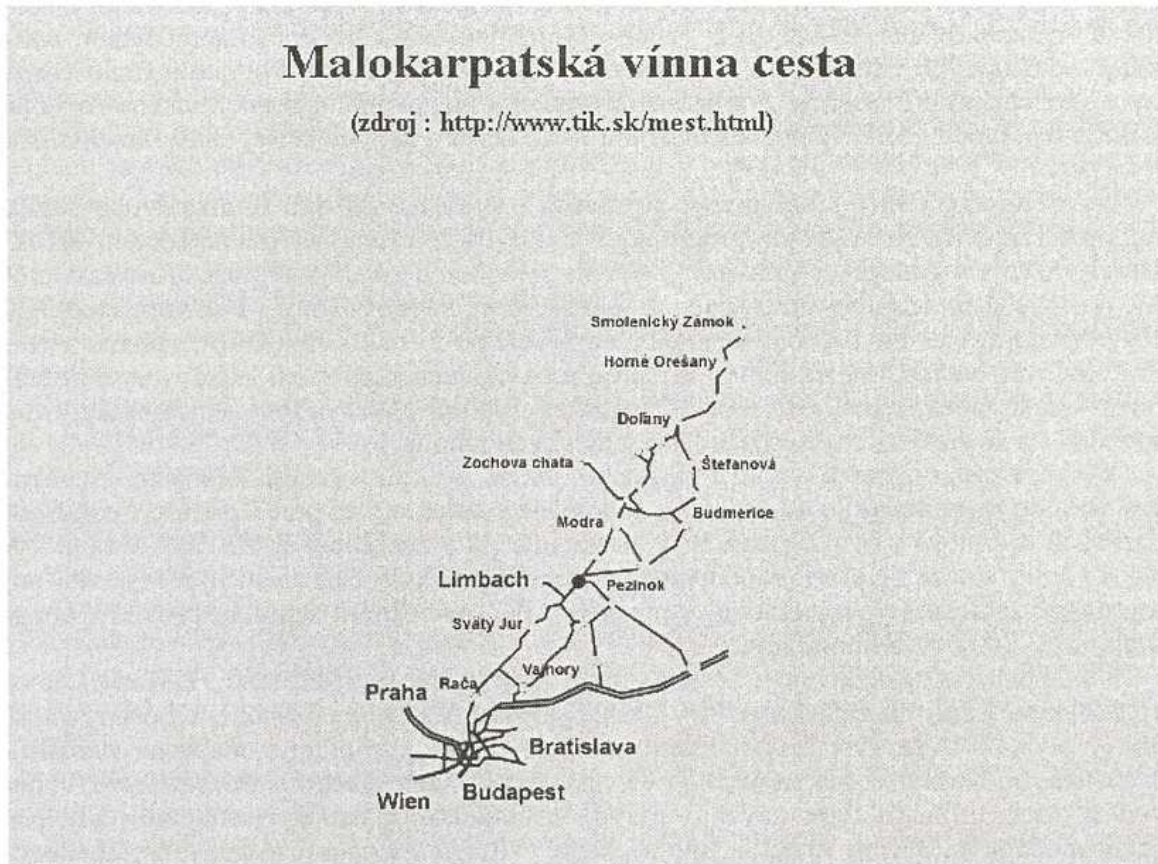
Pri sledovaní súčasných prejavov znovuoživovania lokalizmu a regionalizmu, ktoré tvoria súčasť aktuálnych transformačných procesov na Slovensku, sme svedkami variabilného využívania geografických názvov na označenie častí krajiny, resp. územia viac či menej dočasne a na rôzne účely sa združujúcich lokalít (turizmus, vymedzenie prírodných chránených území, spoločné podávanie rozvojových projektov a pod.). Takéto teritoriálne spoločenstvá nie vždy kopírujú oficiálnu nadlokálnu územnosprávnu jednotku. Buď zaberajú iba jej časť, alebo ju rozlične presahujú. Pomenovania sú buď celkom nové, alebo sú oživením starších nepoužívaných označení dotknutých území. Prípadne sú legitimizovaním názvov dlhodobo latentne existujúcich v povedomí miestneho obyvateľstva.

Uvedené súvislosti sú relevantné aj pri našom štúdiu oblasti s pestrou demografickou, sídelnou, ekonomickou a sociálnou štruktúrou, označenej názvom *malokarpatský región*. Meno síce formálne nemá historický ani právny pendant, nemožno však ani tvrdiť, že by jeho súčasné využívanie bolo dôsledkom prvotného „objavu“. Ku komunikovateľnosti a všeobecnej zrozumiteľnosti názvu prispievajú okrem geografických aj viaceré historicko-spoločenské, ekonomické a kultúrne súvislosti. Používanie primárne vychádza z názvu pohoria Malé Karpaty, ako prírodnej dominanty územia. Juhozápadná časť ich úpätia od predmestí Bratislavy po Smolenice tvorí jadro územia, ktoré sa dnes oficiálne nazýva Malokarpatská vinohradnícka oblasť a má viaceré spoločné znaky kultúry, nadväzujúce na niekoľkostoročnú vinohradnícku tradíciu. V zmysle potrieb turistiky a cestovného ruchu sa malokarpatský región v širšom zmysle prezentuje ako krajínotvorne a etnograficky ucelená oblasť, tvorená reťazcom miest Modra, Pezinok, Svätý Jur a 14 obcí, v ktorých charakter zamestnania a života formovalo v minulosti spomedzi odvetví tu rozvinutého poľnohospodárstva predovšetkým vinohradníctvo.¹ Pestovanie viniča a produkcia vína, i keď je ich rozsah vzhľadom k minulosti vo väčšine obcí značne zredukovaný, ostávajú v niektorých obciach v polohe sekundárnej ekonomiky stále nezanedbateľným zdrojom rodinných príjmov a podnes si uchovali silný identifikačný a symbolicko-kultúrny náboj. V súvislosti s rozličnými podujatiami či inštitúciami sú to práve vinohradnícke tradície, ktoré sa relatívne často akcentujú a prezentujú ako spoločné kultúrne dedičstvo i dôležitá báza perspektívnych rozvojových impulzov tohto územia. Tradície vinohradníctva sa často zdôrazňujú aj na webových stránkach obcí malokarpatského regiónu: uvádza sa napr., že obec Vištuk bola po spustošení územia Tátarmi kolonizovaná Nemcami, prevažne vinohradníkmi; obec Dubová bola známa najlepšimi vínami v panstve Červený Kameň; v obci Dolňany sa podnes väčšina obyvateľstva zaoberá vinohradníctvom a poľnohospodárstvom; obce Vinosady a Viničné získali v 20. storočí svoj nový názov odvodené od miestnych tradícií pestovania viniča.²

Názov malokarpatský, ktorý asociuje uvedené obsahy a súvislosti, si osvojili aj inštitúcie ako Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu, ktoré sa v zastúpení lokalít pre-

Malokarpatská vínna cesta

(zdroj : <http://www.tik.sk/mest.html>)

Obr. č. 1 (malokarpatská vínna cesta)

krýva s okresom Pezinok, ďalej Malokarpatské osvetové stredisko, Malokarpatské múzeum v Pezinku či Malokarpatská vínna cesta ako marketingový produkt vínneho turizmu. V tomto zmysle prijímame názov *malokarpatský región* ako nie celkom jednoznačne kódovaný, ale výstižný pracovný termín.

Výskumný rámec a metóda

V mesiacoch júl až november roku 2003 sme v rámci spoluriešiteľstva aplikovaného projektu Academie Istropolitany Novy, sídliacej vo Svätom Jure, s názvom *Komunikačné centrum malokarpatského regiónu – aktívny podporovateľ regionálneho rozvoja* (grant NOS/OSI) – zrealizovali formou sondy kvalitatívny prieskum podmienok a predpokladov regionálneho rozvoja na území pôsobenia Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu. Projekt AINovy bol zameraný na aktiváciu spoločenského a odborného povedomia v oblasti miestneho a regionálneho rozvoja, podporu partnerstiev rôznych subjektov verejného, súkromného a mimovládneho sektora a identifikáciu rozvojového potenciálu regiónu. Cieľom

bolo sústrediť poznatky o vnímaní potenciálu rozvoja ako predpoklad plánovania a spoločného pomenovania priorít. Ako výstupy projektu boli formulované: spracovanie databázy o dostupných zdrojoch financovania rozvojových projektov a organizovanie verejných prezentácií odborníkov z oblasti strategického plánovania a ekonomického rozvoja, komunitnej práce, marketingu, cestovného ruchu, kultúrneho dedičstva, environmentalistiky a pod.

Súčasťou jeho riešenia bol aj zber informácií o silných a slabých stránkach obcí regiónu, prebiehajúcich rozvojových programoch a aktivitách, existujúcich a potenciálnych akťeroch rozvoja a spolupráci v prospech rozvoja samotných lokalít v regióne. Táto časť úlohy, postavená na terénnej práci, sa stala bázou spolupráce AINovy s Ústavom etnológie SAV. Výskum v teréne mal byť sondážou do problému formou rozhovorov s predstaviteľmi lokálnych samospráv sídiel patriacich do regionálneho združenia. Rozhovory s primátormi miest zabezpečovala riešiteľská inštitúcia, podiel práce nášho dvojčlenného tímu spočíval na sústredení dostupných dát z vidieckych lokalít.

Výskum sme pripravili a podľa vlastného, voľne štruktúrovaného dotazníka, zrealizovali formou rozhovorov so starostami a dodatočne i s niektorými predsedami poľnohospodárskych družstiev v dvoch etapách: v mesiacoch júl a november 2002. Spracované výsledky boli v súlade s cieľmi projektu prezentované a predložené na diskusiu predstaviteľom miestnych samospráv a regionálnej samosprávy pri záverečnom seminári projektu, konanom 31. 3. 2003 vo Svätom Jure.

Sonda pokryla nasledovných 13 zo 14 obcí regiónu: Báhoň, Budmerice, Dolňany, Dubová, Jablonec, Limbach, Píla, Slovenský Grob, Šenkvice, Štefanová, Viničné, Vinosady a Vištuk (v obci Častá sa výskum nepodarilo zrealizovať pre nezáujem vtedajšieho starostu). Tematickými okruhmi rozhovorov boli vo všetkých obciach: štruktúra obyvateľstva, vybavenosť obce, infraštruktúra, stavebný rozvoj, štruktúra podnikania, vlastníctvo pôdy, poľnohospodárstvo, obecný majetok, spoločenské, kultúrne a športové aktivity, orgány obecnej samosprávy, aktivity samosprávy, občianske aktivity, získavanie a využívanie investícií a regionálna spolupráca. Hoci sme sa snažili zachovávať proporcionalitu a získať odpovede na všetky z pripravených okruhov otázok, štruktúru a poradie otázok sme v jednotlivých prípadoch podriadovali prirodzenému smerovaniu konkrétnej výpovede. Po voľne načrtnutej téme či okruhu sme ponechali dotazovanému možnosť vlastného výberu príkladov a voľby konkretizovanej alebo všeobecnej výpovede. Na respondentovi sme rovnako ponechávali výber strohej konštatácie či hodnotiaceho prístupu k prezentovaným faktom, stručnosť, resp. rozsiahlosť informácie. Rozhovory sme zaznamenávali písomne a spracovali do podrobných výskumných správ.

Materiál prezentujeme v podobe opisu konkrétnych príkladov alebo vymenovávaním obcí, ak sa jav vyskytuje vo viacerých z nich. V úsilí nepotláčať alebo nezvýrazňovať váhu niektorých faktov sa nesnažíme o zovšeobecňovanie lokálnych javov na celý región, všeobecne konštatované sú iba fakty, ktoré sme registrovali celoplošne. Niektoré výstižné výpovede respondentov uvádzame v texte ako citáty v kurzíve.

K analýze a štruktúre prezentovaných výsledkov sondy

V prípade štúdia teritoriálne vymedzeného spoločenstva, u ktorého sa v období transformácie po roku 1989 sledujú črty prechodu od centrálne a direktívne riadeného modelu k pluralizácii, marketizácii a procesu preberania kompetencií a zodpovednosti za vlastný

osud nešťatnými subjektami, sa inšpirujeme analytickými postupmi sociológie, zaoberajúcej sa faktormi regionálnej diferenciácie a marginalitou území Slovenska v poslednom desaťročí.³ Podľa výsledkov analýzy sociologických dát z makro- a mezoúrovne vykazuje sledovaný región v druhej polovici 90. rokov 20. storočia v rámci Slovenska relatívne vysokú úroveň rozvinutosti a disponuje významným rozvojovým potenciálom. V našich zisťeniach sa však objavili viaceré indície signalizujúce vnútroregionálne prekážky rozvoja, vychádzajúce aj z disparitného vývinu a symptómov zaostávania niektorých obcí. Zhromaždený materiál predstavuje zatiaľ iba nosnú kostru, postavenú na fakticite bazálnych údajov, na ktorú by mal následne nadviazať etnologický výskum, prenikajúci viac do hĺbky socioekonomického a sociokultúrneho diania.

Výsledok sondáže do podmienok a predpokladov lokálneho rozvoja s ohľadom na regionálnu perspektívu malokarpatského regiónu sme sa rozhodli sumarizovať pomocou vykreslenia istých rámcových dimenzií, ktoré označujeme ako **charakteristiky regiónu**:

- sociálno-demografickú,
- sociálno-priestorovú,
- sociálno-ekonomickú,
- civilizačno-infraštruktúrnú,
- charakteristiku organizačnej skladby,
- charakteristiku spoločensko-kultúrnych aktivít.

Uvedené charakteristiky sa v našej sumarizácii súčasne vnímajú z niekoľkých **rovín**:

- rovina vnútroregionálnych sociálnych a hospodárskych potenciálov, na ktoré vplýva historické „dedičstvo“ priebehu industrializácie a urbanizácie v podmienkach Slovenska;
- rovina úrovne vnútroregionálnej integrácie, spočívajúcej v miere spolupráce lokálnych samospráv pri riešení spoločných problémov;
- rovina kvality potenciálov, s ktorými región môže vstupovať do nadregionálnej spolupráce.

Tieto roviny – pracovne vytýčené ako samostatné – sa v rozličnej miere prelínajú, navzájom ovplyvňujú a sú medzi nimi úzke vnútorné prepojenia. Materiál, ktorý je súhrnom zistení z 13 dedín regiónu, signalizuje vo všetkých piatich charakteristikách dôraz na aspekt prvej roviny, z nej predovšetkým „dedičstvo“ obdobia socializmu. Z pohľadu dvoch ďalších analytických rovín, mapujúcich súdobú úroveň kooperácie v regióne a naznačujúcich aj perspektívy a predpoklady nadregionálnej spolupráce, sme sa snažili zhrnúť svoje – nateraz iba torzovité – poznatky v závere príspevku.

Naším zámerom je pokúsiť sa aplikovaním takéhoto prístupu k analýze materiálu nielen hľadať priestor interpretácie poznatkov zo skúmania súčasných transformačných procesov. Chceme mapovať tiež spoločné a rozdielne možnosti sociologickej a etnologickej interpretácie materiálu získaného štúdiom sociálnej mikroúrovne, naznačiť etnologicke aspekty štúdia sociálnych vzťahov v procese transformácie a perspektívy následných kvalitatívnych výskumov k tejto téme.

II.

1. Sociálno-demografická charakteristika

V rozvojovej dispozícii regiónu zohráva významnú úlohu kvalitný sociálny potenciál. Jedným z jeho ukazovateľov je i demografická situácia, ktorá je podľa štatistickej údajovej

databázy, ale i podľa názorov starostov vo väčšine obcí malokarpatského regiónu priaznivo. Záznamy z posledného sčítania ľudu svedčia o mierne stúpajúcom počte obyvateľstva v poslednom období i napriek tomu, že medzi jednotlivými vidieckymi sídlami sa dajú pozorovať rozdielnosti, súvisiace s odlišnými ekonomickými a infraštruktúrnymi podmienkami.

• Z celoslovenského pohľadu podľa kritéria pomeru salda narodených a zomrelých patrí malokarpatský región medzi typ tzv. „prevažne natalitných“ regiónov.⁴ Platí to i napriek znižujúcej sa populačnej krivke. Mierne stúpajúci trend alebo udržiavanie stabilizovanej hladiny v počte obyvateľov sú spôsobené okrem zastavenia trendu odchodu mladých ľudí z vidieka predovšetkým prílivom obyvateľstva do vidieckych sídiel. Aké sú to skupiny obyvateľstva?

Podľa predbežných etnologických zistení sú to jednak miestni rodáci, alebo ich potomkovia, ktorí sa do obce vracajú z hlavného mesta alebo blízkych miest Pezinka a Modry, rekonštruujú a prestavujú si rodičovské a starorodičovské domy. Dá sa predpokladať, že sú to prevažne nepoľnohospodári, zaoberajú sa nezávislou činnosťou, alebo patria k zamestnancom so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním. Ďalšiu skupinu prisťahovalcov tvoria dobre situovaní obyvatelia hlavného mesta, podnikatelia, osídľujúci zóny v blízkosti Bratislavy, ktorí hľadajú v lokalitách s príjemným prírodným prostredím väčší priestor na komfortné bývanie v menej rušnom a zdravom prostredí, alebo pri vysokých príjmoch považujú stavbu domu v prímestskej zóne za výhodnú investíciu. Predstavitelia tejto skupiny sa skôr uzatvárajú do priestoru vlastného osobného života, radšej volia anonymitu a skôr sa izolujú než zapájajú do verejného života lokálnej komunity. Ich vzťah k obci, k miestnemu životu, k obecnej správe sa často vníma ako ľahostajný, ignorantský a vlažný, ich správanie a požiadavky niekedy presahujú rámec toho, čo obec môže poskytnúť (novousadlíci napríklad žiadajú obmedzenie alebo spomalenie prechodu automobilov cez určité komunikácie a pod).

Obe skupiny predstavujú však z hľadiska sociálnej kvality potenciálu – ide väčšinou o mladších ľudí s vyššou kvalifikáciou a úrovňou vzdelania, s flexibilnejšími schopnosťami adaptability na meniace sa životné podmienky – prínos pre vidiecky sociálny priestor.

K najatraktívnejším lokalitám pre novousadlíkov patrí Limbach, Viničné, Slovenský Grob, ale postupne sa stávajú prítlačlivými i obce vzdialenejšie od Bratislavy, ak sú komunikačne prístupné a majú primerane rozvinutú infraštruktúru, sú vybavené službami, dobrými školami, materskými škôlkami, poskytujú možnosti kultúrneho a športového vyžitia.

„Do Bratislavy odtiaľto to nie je ďaleko. Sú tu takmer všetky služby, je tu základná škola, tri materské školy a všetky sú plné. Do Pezinka odtiaľto chodí vlak, do Modry je spojenie autobusmi. Dá sa tu kultúrne vyžiť i zašportovať. Je tu obecná telocvičňa, futbalové ihrisko, tenisové kurty, motokrosová dráha“ (starostka obce Šenkvice).

„Obec je elektrifikovaná, plynofikovaná, má vodovod. Chýba kanalizácia, ale to sa plošne vyrieši po vstupe do Európskej únie. Vzhľadom k tomu, že obec nemá ďaleko od Bratislavy, autom cesta trvá 35 minút, je čoraz väčší záujem o domy a pozemky od ľudí zvonka – Bratislavčanov, Trnavčanov, Pezinčanov a ceny domov a pozemkov stúpajú“ (zástupca starostu obce Štefanová).

„Báhoň má pre rozvoj ideálne podmienky. Veľmi dobré sú komunikačné spojenia. Je tu dobrá škola, výborne vybavená počítačmi so špeciálnou počítačovou triedou, elektronickým krúžkom. Chodia tu aj deti zo susedných obcí. Obec má záujem o kvalitných učiteľov, chce im postaviť byty. Máme projekt na výstavbu detského ihriska. U nás je vekový priemer 34 rokov“ (starosta obce Báhoň).

Predstavitelia lokálnej samosprávy majú väčšinou záujem podporovať demografický rozvoj obce rozširovaním intravilánu o areály určené na výstavbu. Ak si však noví obyvatelia ponechajú trvalý pobyt v meste, nemusí byť tento trend pre obec výhodný.

„Obec stráca na podielových daniach, ktoré sa vyplácajú od počtu obyvateľov. Na jedného obyvateľa je to 1100 Sk, a tým sa brzdí rozvoj obce. Obecný úrad nemôže ľudí nútiť, aby si prihlásili trvalý pobyt v obci, môže ich iba presvedčovať“ (starosta obce Limbach).

Podobne ako na celom území Slovenska, i na súčasnej sociodemografickej štruktúre obcí malokarpatského regiónu zanechali svoju pečať procesy socialistickej industrializácie, transformácie, urbanizácie a kolektivizácie, ktoré sa okrem iného prejavili v 70. rokoch minulého storočia zavádzaním direktívnych mechanizmov riadenia rozvoja lokalít cez kategorizáciu obcí a ich zaradenie medzi perspektívne „rozvojové“, alebo neperspektívne „nerozvojové“ obce nižšieho významu, resp. tzv. „zánikové obce“. V ich zmysle boli niektoré sídla podporované a zvýhodňované (patrili k nim mestá Pezinok, Svätý Jur, Modra a strediskové obce Šenkvice, Báhoň, Budmerice, Častá, Viničné), naopak v nestrediskových dedinách alebo dedinách určených na zánik (Slovenský Grob, Píla) sa uplatňovali útlmové opatrenia, nepovoľovali sa investície do infraštruktúry, nesmeli sa v nich stavať nové rodinné domy, nerozvíjali, resp. zrušili sa miestne základné školy, nebudovali sa v nich zdravotnícke strediská a pod., čím sa ich pozícia marginalizovala. To následne viedlo k postupnému vyľudňovaniu a starnutiu obyvateľstva. V Dolňanoch sa počet obyvateľov v 70. rokoch 20. storočia znížil o dvesto ľudí, z Vištuku, kde sa vydávalo jedno stavebné povolenie na rok, odišla vtedy do miest celá stredná generácia s deťmi, Píla prišla vyst'ahovaním sa ľudí do Bratislavy fakticky o všetko obyvateľstvo v aktívnom veku. Diferenciácia dedín na životaschopné a menej životaschopné sa postupom času prehlbovala, spôsobila nerovnomernosť a divergentnosť vývoja jednotlivých sídiel navzájom, a napokon aj odlišnosti vo východiskových rozvojových pozíciách pred vstupom do transformačného procesu.

2. Sociálno-priestorová charakteristika

Malokarpatský región možno v základných črtách, ak berieme do úvahy civilizačno-vybavenostné východiská, charakterizovať ako región s dynamickým urbánnym vývinom i napriek tomu, že jeho sídelná štruktúra je rozdrobená. V priestorovom rozložení sídiel sú v menšej miere zastúpené malé vidiecke obce, prevažujú obce strednej veľkosti, ale zastúpené sú i veľké obce ako Budmerice s počtom okolo 2000 obyvateľov a Šenkvice s okolo 4000 obyvateľmi, ktoré by sa už mohli uchádzať o štatút mesta. Silným rozvojovým impulzom regiónu je blízkosť hlavného mesta, ktorého populačný dosah čoraz viac zasahuje do prímestských, ale i vzdialenejších územných zón, ovplyvňuje ich sídelnú štruktúru a stavebný rozvoj. Dôležitú pozíciu v sídelnej sústave regiónu majú i demograficky vitálne vidiecke mestá Pezinok a Modra, ktoré sú rovnako ako Bratislava spádovými centrami zamestnanosti.

3. Sociálno-ekonomická charakteristika

Zamestnanecká štruktúra

Prírodné danosti historicky podmienili profil hospodárskej štruktúry a charakter zamestnania orientovaný prevažne na poľnohospodárstvo a vinohradníctvo. Zatiaľ čo vinograd-

níctvo bolo ťažiskovejším odvetvím v lokalitách ležiacich na úpätiach alebo pod svahmi Malých Karpát, pre sídla, rozprestierajúce sa v úrodnych nížinách Podunajskej a Trnavskej, boli hospodárske aktivity orientované viac na poľnohospodárstvo. Značná časť úrodnej poľnohospodárskej pôdy sa v minulosti obrábala na pálfyovských a andrássyovských veľkostatkoch formou poľnohospodárskej veľkovýroby. Poľnohospodárske družstvá sa potom v týchto obciach zakladali v 50. rokoch 20. storočia práve na zvyškových veľkostatkoch (Vištuk, Štefanová, Šenkvice, Budmerice). V obciach, kde na vlastnej alebo prenajatej pôde hospodárili súkromne hospodáriaci roľníci, sa hospodárstva diferencovali na drobné a väčšie (Slovenský Grob, Viničné). Vo všeobecnosti ale existenčná nevyhnutnosť vyžadovala kombinovať roľníctvo a vinohradníctvo s inými druhmi príležitostných, sezónnych alebo trvalých zamestnaní nerolníckeho charakteru. Už v medzivojnovom období, ale najmä po roku 1945 sa tak zamestnanecká štruktúra začala rozptyľovať odchodom za prácou do miest, najmä do priemyselných podnikov. Zmeny v ekonomických vzťahoch, charaktere práce a pracovných rolí sprevádzali zmeny v sociálnej realite a každodenný život a vzory správania sa tým stali voľnejšími, menej spútanými vzťahmi a normami lokálnych tradícií. Oslabili sa pramene sociálnej identity, ktoré predstavovali rodina, kostol, obec.

V súčasnosti sa väčšinou z vidieckej obce za prácou odchádza než za ňou prichádza. Pri jednoznačnom úbytku podielu zamestnanosti v poľnohospodárstve sa dá predpokladať, že v diverzifikovanej zamestnaneckej štruktúre prevažujú nepoľnohospodári, ľudia pracujúci v rôznych profesiách, často vyžadujúcich vzdelanie ako podmienku kvalifikácie. Sú to osoby so silným kultúrnym, nezanedbateľným sociálnym a niekedy i ekonomickým kapitálom. Vzhľadom na rôznu povahu svetov profesií a práce, zväčšujúci sa individualizmus v ekonomickom správaní, je sociálna štruktúra súčasnej dedinskej komunity menej priehľadná a dá sa predpokladať existencia viacerých životných štýlov jestvujúcich vedľa seba.

Tým, že legislatíva dovoľuje obciam profitovať zo zamestnávania a podnikania na ich území iba formou podielových daní a tým, že zamestnanecká mobilita obyvateľov malokarpatského regiónu je vysoká a nezamestnanosť v pomere k iným regiónom Slovenska relatívne nízka, sa dostatočne nepodnecuje inovačnú vôľu lokálnych samospráv riešiť problémy zamestnanosti vo vlastnej obci. Tam, kde je to možné, sa však deklaruje alebo už aj realizuje snaha prispieť k rozširovaniu pracovných príležitostí prostredníctvom vyčlenenia areálov na plánovanie projektov priemyselných zón, parkov, ktoré by mali pritiahnúť podnikateľské subjekty. Funkčná priemyselná zóna je už v Limbachu, vo fáze projektovania sú areály vo Viničnom a Vištuku, niekde sa priestory pre podnikateľské aktivity a sklady preniesli do dvorov poľnohospodárskych družstiev (Doľany, Viničné). S ohľadom na predpokladaný rozvoj turizmu jednoznačne prevláda zámer orientovať novovznikajúce, alebo už funkčné priemyselné parky na ekologicky čisté výrobné činnosti (elektronika, skladovacie priestory a pod.). Niektoré lokálne samosprávy sa snažia aktivizovať a priaznivo ovplyvňovať zamestnaneckú štruktúru priamo v obci aj inými formami. Obec Doľany napríklad pri počte obyvateľov okolo 1000 poskytuje približne 100 až 120 pracovných príležitostí a do obce sa dokonca za prácou prichádza; v Báhoni s 1600 obyvateľmi je práca pre 170 ľudí.

Na poľnohospodárskej výrobe sa najväčšou mierou v regióne stále podieľajú družstvá, i keď sa počet ich zamestnancov po roku 1990 podstatne znížil. Pokrývajú zväčša rastlinnú a živočíšnu výrobu, vinohradníctvo sa koncentruje skôr v rukách súkromníkov, pestujúcich vínnu révu vo vlastných alebo prenajatých vinohradoch. Jestvujú však i družstvá, ktoré si ponechali vinohradníctvo ako súčasť produkcie vo vlastnej réžii (Limbach, Budmerice, Viničné), iné zas vinohrady prenajímajú (Doľany, Šenkvice).

Predpoklad, že v procese transformácie bývalých kolektivistických družstiev dôjde k nárastu rodinných fariem a k zvyšovaniu počtu súkromne hospodáriacich roľníkov, sa nespĺnil v očakávanej miere. V prvej fáze transformačného procesu začiatkom 90. rokov 20. storočia došlo k rozpadu veľkých centralizovaných družstiev a k osamostatneniu družstiev pôvodných, hospodáriacich až na niektoré výnimky (Vinosady) zväčša na poľnohospodárskej pôde v chotári vlastnej obce. Družstvám, ktoré nepatrili k strediskovým, alebo tým, ktoré sa špecializovali na určitý druh výroby (napríklad na vinohradníctvo, ktoré upadlo i následkom mrazovej pohromy v 90. rokoch 20. storočia – Limbach, Pezinok), zväčša tento proces neprospeš. Časť z nich hospodársky upadla alebo sa dostala do konkurzu (Dubová, Štefanová, Vištuk, Báhoň), časť prežíva (Jablonec, Modra, Vinosady s poľnohospodárskou pôdou patriacou Poľnohospodárskemu družstvu Modra, Slovenský Grob, Viničné). Ostatné, zväčša bývalé centrálné družstvá alebo družstvá so schopným manažmentom, sú dnes úspešné (Budmerice, Šenkvice, Dol'any). V dvoch prípadoch užívajú pôdu akciové spoločnosti (Častá, Dubová). Manažment úspešných družstiev vidí v zachovaní rastlinnej a živočíšnej výroby, najmä v oblastiach s pôdou dobrej bonity, perspektívu vidieckeho rozvoja. Spolupráca poľnohospodárskych družstiev s lokálnou samosprávou je dobrá, ak ide o funkčné družstvá, ktoré udržujú zamestnanosť priamo v obci, pravidelne platia dane, prípadne pomáhajú obecnému úradu s mechanizáciou. V týchto prípadoch socioprofesionálna skupina družstevných roľníkov zotrváva na pozícii potencionálneho aktéra lokálneho života, ku ktorému prispieva svojim ekonomickým i sociálnym kapitálom.

Len malá časť obyvateľov, oficiálne označovaných ako súkromne hospodáriaci roľníci – SHR, sa venuje rastlinnej a živočíšnej výrobe na menších rozlohách poľnohospodárskej pôdy cca od 20 ha do 70 ha na privátnej báze, formou rodinných fariem (Vištuk – 10-12 SHR, hospodáriacich na plochách okolo 20 ha; Báhoň – 1 chovateľ koní, 1 SHR okolo 20-30 ha, ďalších 10 SHR svoje živnosti zrušilo; Jablonec – 5 SHR, pre ktorých obec pripravuje poľnohospodársku zónu; Dubová – v súčasnosti zrušilo živnosť niekoľko SHR, ktorí začali s podnikaním v poľnohospodárstve po roku 1990). Väčšia časť menších SHR kombinuje súkromné hospodárenie s iným druhom zamestnania.

V regióne pôsobí podľa našich zistení iba jeden väčší agropodnikateľ, ktorý hospodári na 160 ha prenajatej pôdy (Vištuk). Nepočetná skupina súkromne hospodáriacich roľníkov disponuje nízkym ekonomickým a sociálnym kapitálom a v rozvojovej kapacite regiónu predstavuje len slabý článok.

V orientácii na vinohradníctvo je poľnohospodárske podnikanie výnosnejšie, pričom modely podnikania sa v zmysle produkcie, spotreby a distribúcie rôznia. Vedľa agropodnikateľov – pestovateľov a výrobcov vín, zameraných na predaj vo veľkom (Dol'any, Limbach, Viničné), jestvujú SHR, ktorí kombinujú vinohradníctvo s poľnohospodárskou výrobou formou rodinného podniku (2-3 rodiny vo Viničnom, ktoré hospodária na cca 60-70 ha, 3-4 rodiny na podobne veľkých rozlohách v Dol'anoch). Prevažujúcim modelom sú vinohradníci, ktorí sa venujú pestovaniu hrozna najmä pre vlastnú spotrebu a len čiastočne na predaj.

Spomedzi socioprofesionálnych skupín v regióne sú to vinohradníci a vinári, ktorí prejavujú ochotu kooperovať a inštitucionalizovať svoju profesnú činnosť cez členstvo vo vinohradníckych spolkoch (Limbach, Budmerice). Tie organizujú a koordinujú spoločné aktivity, poriadajú výstavy, degustácie, súťaže v kvalite vín. Vytvárajú snahu inovovať tradíciu vinárskych viech, podľa ktorej mal do polovice 20. storočia v tunajších mestách a dedinách každý člen vinohradníckeho spolku právo vo dvore svojho domu, označeného viechou, predávať dva týždne ročne vlastné víno. Snahy obnoviť viechy a neorientovať sa pri pre-

daji vína iba na reštauračné zariadenia, narážajú najmä u menších podnikateľov na finančné problémy. Sú spojené s úpravou dvorov, ktorých situovanie v prestavaných alebo novopostavených domoch nie je vhodné na prevádzku viechy. Práve socioprofesionálna skupina vinohradníkov, ktorej rozvinutie podnietila reprivatizácia a reštitúcia pôdy, najvýraznejšie inovuje regionálne kultúrne dedičstvo. Jej prínos pre región sa však pohybuje viac v polohe kultúrneho, než ekonomického kapitálu.

Nárast pracovných príležitostí síce v niektorých obciach súvisí s rozvojom nepoľnohospodárskych podnikateľských aktivít – v Báhoni figuruje medzi poskytovateľmi 170 pracovných príležitostí 15 miestnych podnikateľských subjektov, v Doľanoch prispieva k relatívne vysokému číslu miestnej zamestnanosti 13-18 podnikateľských firiem – častejšie však podnikateľská sféra neovplyvňuje zamestnanosť zásadným spôsobom. Najfrekventovanejšie zastúpené sú malé podnikateľské subjekty koncentrované na občiansku vybavenosť, zamestnávajúce maximálne do 20 zamestnancov. Okrem pohostinstiev a obchodov s rozličným tovarom sú to potravinárske výrobné (pekárstvo, cukrárenská výroba, gastronomické špeciality), špecializované drobné živnosti (kaderníctvo, krajčírstvo, stolárstvo, oprava automobilov, kovovýroba, elektrovýroba, zámočníctvo), stavebné činnosti a kameňárstvo, ktoré najčastejšie saturujú potreby obce a blízkeho okolia. Výnimočné sú raritné formy podnikania, zamerané na špecializovaný okruh domácich alebo zahraničných zákazníkov, akými sú napríklad v Doľanoch krajčírska dielňa na poľovnícke ošatenie, firma zameraná na predaj konského mäsa do cudziny, chovná stanica pre psov, chov strážnych psov, kaderníctvo pre psov, firma so špecializáciou na rúbanie drevených polienok, určených na vývoz do Rakúska. Inde sú podnikateľské aktivity súčasťou miestneho koloritu, inšpirujú sa miestnymi tradíciami a zatriktívňujú lokalitu voči návštevníkom prichádzajúcim zvonka. V Slovenskom Grobe je činných až 80 podnikateľských subjektov, orientovaných na gastronomické, najmä husacie špeciality. Početný je výskyt dielní so zameraním na tradičnú výrobu a remeslá. Okrem najsilnejšie zastúpených keramických dielní (42), nadväzujúcich na tradíciu modranskej majoliky, pretrvávajúcu do súčasnosti, nájdeme na webových stránkach propagujúcich turizmus v malokarpatskom regióne adresy medovníkárov, rezbárov, kováčov, čipkárov, vyšívачiek, tkáčok, maliarov nástenných malieb a.i.⁵ Reprezentatívnu pozíciu si v rámci regiónu budujú exkluzívnejšie hotelové a reštauračné zariadenia, ako sú hotel Limbach v Limbachu alebo penzión Galbov mlyn vo Viničnom.

Dá sa predpokladať, že aktivizácia podnikateľského ducha na lokálnej úrovni by mohla byť potenciálnym zdrojom regionálneho rozvoja i cez pozitívne ovplyvnenie zamestnaneckých príležitostí v spätosti s turizmom. Dôkazom je koncentrácia podnikateľských aktivít v obciach Častá a Doľany, súvisiaca s atraktivitou reštaurovanej kultúrnej pamiatky hradu Červený Kameň. Jednotlivé pokusy o podnikanie v ubytovaní turistov sa v podobe otvárania rodinných penziónov rozbiehajú v Báhoni (orientácia na Slnečné jazerá v Senci) a Píle (obec v tichom horskom prostredí v blízkosti hradu slúži už viac desaťročí ako miesto víkendovej rekreácie chatárov z Trnavy a Bratislavy).

Keďže nepoľnohospodárske podnikateľské subjekty nemajú voči samospráve obce, okrem daní z pozemkov a nehnuteľností, oznamovaciu povinnosť a dane odvádzajú štátu, je väzba medzi nimi voľná. Podnikateľské komisie pri obecných úradoch sa síce snažia s väčším alebo menším úspechom zapojiť miestnych podnikateľov do života obce, alebo ich získať pre sponzorskú výpomoc obecných aktivít, rozsah kooperácie sa však odvíja od vzájomnej schopnosti komunikovať a kooperovať a v tom sú medzi obcami diferencie.

Nezamestnanosť v sledovaných obciach, v porovnaní s inými regiónmi Slovenska, nedosahuje vysokú mieru a odhadovo sa pohybuje okolo 11%–12%. Z hľadiska socioekono-

mického preto nepatrí k primárnym problémom, ťaživo brzdiacim miestny rozvoj. Na niektorých obecných úradoch majú síce presné znalosti o počte nezamestnaných vo vlastnej obci, chýbajú však údaje o počte osôb, ktoré žijú zo sociálnych dávok. Obe čísla nemusia byť totožné. Starostovia by privítali efektívnejšiu komunikáciu s úradmi práce, ktorá je zatiaľ adekvátna len v rovine organizácie rekvalifikačných kurzov pre nezamestnaných. V zásade však úrady práce neposkytujú, resp. nemajú oprávnenie poskytovať obci, s ohľadom na ochranu osobných údajov, informácie o sociálne odkázaných. Starostovia naznačujú, že agenda týkajúca sa nezamestnaných a sociálne odkázaných by mala prejsť do kompetencie samospráv, ktoré majú lepší prehľad o svojich nezamestnaných, o čiernej práci a oprávnenosti jednotlivcov poberať sociálne dávky. Pre samosprávu by mohli byť údaje tohto druhu nápomocné pri výbere a zaistovaní adeptov na verejnoprospešné práce v prospech obce. Hoci starostovia vo väčšine prípadov využívajú v plnom rozsahu kvóty pracovníkov, ktoré im umožňuje zákon, nevidia v súčasnej koncepcii verejnoprospešných prác zásadný prínos pre obec, dokonca ani pre vlastných nezamestnaných. Nevýhodou podľa ich názoru je fakt, že pri výbere majú rozhodujúce slovo úrady práce, uprednostňujúce dlhodobu nezamestnaných, prevažne nekvalifikovaných, často pracovne neprispôsobivých ľudí, o ktorých profile a pracovnej morálke, najmä ak ide o osoby, ktoré nepochádzajú z obce, nemá samospráva dostatočné informácie. Ich využitie je preto zväčša limitované na okruh jednoduchých manuálnych prác, výsledok však nemusí byť priaznivý, ak ide o ľudí so sklonom k alkoholizmu a deviantnému správaniu sa. Ďalšou nevýhodou je krátkosť vymedzenej doby úväzku, ktorá neposkytuje priestor na zaučenie pracovníka a znižuje predpoklady pre jeho zapojenie do náročnejších druhov prác.

Majetkovoprávne vzťahy

Samosprávy pri riešení územných plánov a vytyčovaní stavebných zón, niekedy i pri vymáhaní pozemkových daní, narážajú na komplikácie súvisiace s nejasnosťou majetkovoprávnych vzťahov, a najmä v prípade individuálnych vlastníkov s rozdrobenosťou vlastníctva pôdy. V obci Báhoň napr. prípravu stavebnej zóny brzdí úzky pás vymedzený na cestu, ktorý je vo vlastníctve 49 majiteľov, pričom niektorí z nich nie sú ochotní pôdu predať. V tej istej lokalite sú nejasnosti vo vlastníctve prekážkou vybudovania skládky.

Problémy podobného charakteru majú aj poľnohospodárske družstvá, ak nemajú vlastnícky vysporiadané areály dvorov, na ktorých majú vybudované stavebné objekty (Vištuk, Štefanová, kde má dvor bývalého družstva okolo 30-40 vlastníkov). Poľnohospodársku pôdu v obecnom vlastníctve samosprávy spravidla prenajímajú poľnohospodárskym družstvám. Problémy nastanú, ak sa družstvo dostane do ekonomických ťažkostí a prestane platiť obci daň.

Paradoxne, čo sa týka evidencie pôdy, je v najpokročilejšom štádiu riešenia tohto problému malá obec Vinosady, kde sa na náklady štátu realizuje Register obnovenej evidencie pôdy (ROEP), po ktorom by mala nasledovať komasácia.

Čo sa týka pôdy neidentifikovaných vlastníkov v extraviláne, ktorá je zatiaľ v správe Slovenského pozemkového fondu, názory na to, či by takáto pôda mala patriť obciam alebo nie, sa delia do dvoch skupín. Prvú skupinu, ktorú formujú väčšinou zástancovia zachovania poľnohospodárskych družstiev, reprezentujú názory preferujúce zachovanie poľnohospodárskej pôdy v správe štátu. Argumentujú tým, že samosprávy by časom pôdu predali a noví vlastníci by naložili s pôdou podľa vlastného rozhodnutia, ktoré by mohlo ísť i proti záujmom obce. Vyslovujú obavy z predaja pôdy zahraničným záujemcom a z toho, že by

sa domáci „stali otrokmi na vlastnej pôde“. Pre obec by bolo preto výhodnejšie, ak by pôdu naďalej spravovalo miestne poľnohospodárske družstvo. Podľa zástancov druhej názorovej skupiny by bola lepším správcom pôdy neznámych vlastníkov obec, ktorá zblízka pozná možnosti jej adekvátneho využitia: „Keby bola i pôda neznámych vlastníkov pod správou obce a nie pod správou pôdneho fondu, bolo by to najlepšie. Obec vie najlepšie ako pôdu využiť a nie nejaký reštituent z psej matere. Pôdu by bolo treba znárodniť. Niektorí ľudia vlastnia tak úzke pozemky, že by sa tam nedal ani rebrík položiť. Rozlohy by sa mali spočítať a z toho by bolo jasné, že Fero má 2 a Mišo 4 hektáre. Keď chce, nech si pôdu vyberie vcelku, keď nechce, nech ju predá“ (predseda jedného z prosperujúcich poľnohospodárskych družstiev v regióne).

4. Civilizačno-infraštruktúrna charakteristika

Východiskové rozvojové pozície obcí regiónu sú v tejto sfére diferencované. Rozdiely kvalitatívneho charakteru možno priamo sledovať ako výsledok celoštátne uplatňovaných direktívnych mechanizmov riadenia rozvoja lokalít v období socializmu. V ich zmysle boli niektoré obce podporované a zvýhodňované (tzv. strediskovými obcami boli Pezinok, Svätý Jur, Šenkvice, Modra, Báhoň, Budmerice, Častá). V dedinách bez podpory rozvoja či v tzv. zánikových obciach sa uplatňovali útlmové opatrenia, nepovoľovali sa investície do infraštruktúry, platil v nich stavebný uzáver, nerozvíjali, resp. zrušili sa miestne základné školy, nebudovali sa v nich zdravotnícke strediská a pod. (napr. Slovenský Grob, Píla). Vzhľadom na toto historické „dedičstvo“ výskum medzi sledovanými dedinami konštatuje v súčasnosti nerovnomernosť občianskej a obchodnej vybavenosti. Dostupnosť zdravotnej starostlivosti je v dedinách viazaná na cestovanie nielen k špecialistom, ale i k lekárovi prvého kontaktu do Modry, Pezinka a Bratislavy. Viaceré obce s malým počtom obyvateľov nemajú druhý stupeň základnej školy, a preto deti cestujú do susedných dedín či miest.

Priame dopravné spojenia (hlavné cesty v smere Bratislava-Trnava a Pezinok-Senec, resp. železničná trať Bratislava-Trnava) kopírujú v súvislosti s pracovnou migráciou a gravitovaním k bývalým či terajším okresným sídlam úradov tradičnú spádovosť obcí k Bratislave, Modre a Pezinku. V okrajových obciach regiónu a obciach ležiacich mimo hlavných dopravných ťahov (obce Jablonec, Vištuk, Štefanová, Píla) sa táto skutočnosť vníma ako nedostatok obmedzujúci súčasné rozvojové snahy. Tento faktor sa prelína s bývalým deľením na rozvojové a zánikové obce.

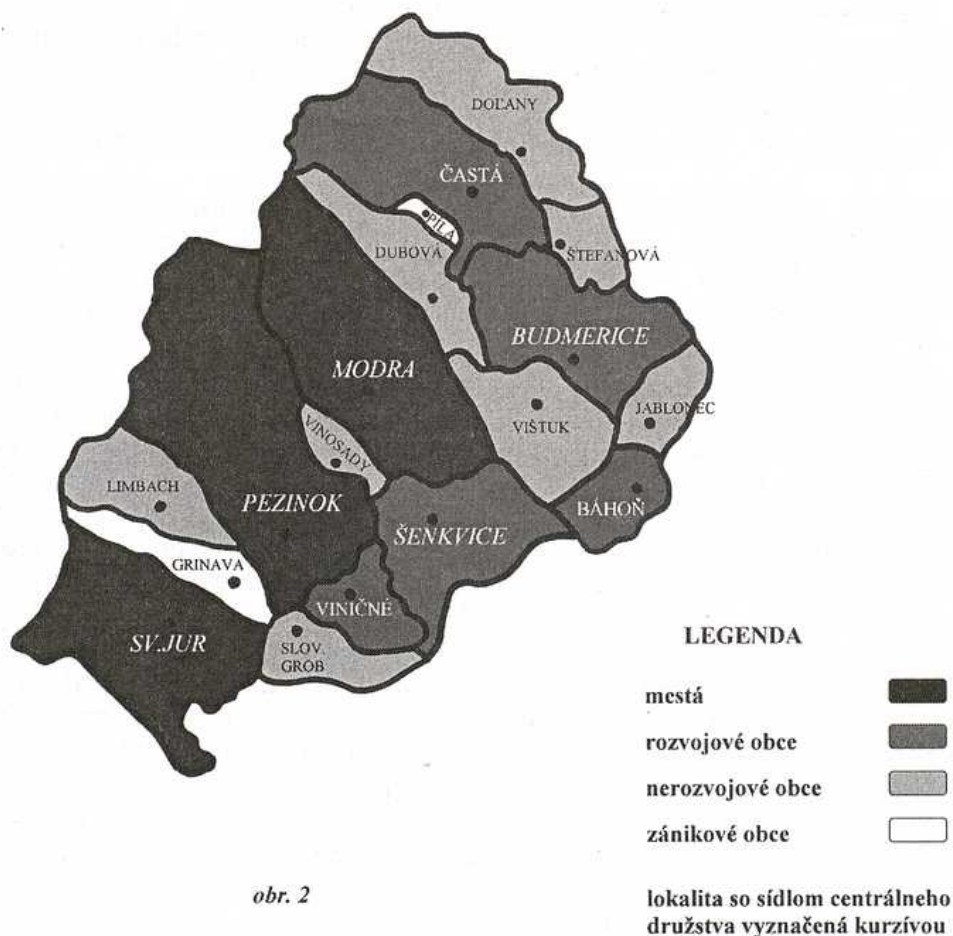
Lokálna samospráva vo všetkých vidieckych sídlach regiónu kladie dôraz na vypracovanie územných plánov, v rámci ktorých sa intenzívna pozornosť venuje podpore stavebného rozvoja. Obce poskytujú na účely individuálnej výstavby a budovania stavebných zón obecné alebo sprostredkovane cirkevné pozemky (Slovenský Grob, Šenkvice, Viničné), alebo – a to je dosť rozšírená tendencia – usilujú o zväčšenie intravilánu prostredníctvom vyňatia časti pôdy z poľnohospodárskeho fondu a získania plochy pre stavebné pozemky. Voľba padá spravidla na pôdu ležiacu v blízkosti sídla, čím sa znižuje náročnosť na dobudovanie infraštruktúry. Trend uprednostňovať rozširovanie intravilánu na úkor extravilánu čiastočne svedčí o klesajúcom význame poľnohospodárstva v rámci regiónu.

Obce ležiace v prímestskej zóne neďaleko Bratislavy alebo veľké obce majú už v štádiu prípravy alebo realizácie plán intenzívneho stavebného rozvoja: v Limbachu postavili od roku 1994 120 nových domov a plánuje sa ďalšia rozsiahla výstavba; v Slovenskom Grobe sa počíta s návrhom rozširujúcim stavebný fond o 600 domov, vo Viničnom o 120 domov;

Súčasný okres Pezinok - kategorizácia obcí

70.roky 20. storočia

autorka mapy : O.Danglová

obr. 2

v Šenkvicích je vyčlenená lokalita na výstavbu 33 domov; v Budmericiach podporili individuálnu výstavbu lacným predajom pozemkov. Pre novú stavebnú zónu majú v Báhoňi vytipovaných päť perspektívnych lokalít, jej vzniku zatiaľ bránia problémy s nevysporiadanými pozemkami – plánovaná cesta prechádzajúca stavebnou zónou je vo vlastníctve mnohých majiteľov a motivovať všetkých k predaju sa obci nedarí. Niektoré obce využili možnosť zvýhodnených hypotekárnych úverov na výstavbu obecných nájomných alebo sociálnych bytov (Báhoň, Budmerice, Jablonec).

Nová výstavba zvyčajne vzniká formou satelitných ostrovov izolovaných od obce, pričom často centrum obce, obývané prevažne staršími obyvateľmi, chátra. Treba však pri-

pustiť, že atraktivitu a komfortnosť bývania v centre znižuje charakter sídelnej formy, ktorý v prípade väčšiny obcí malokarpatského regiónu tvorí „ulicovka“, t.j. domy zoradené vedľa seba na oboch stranách hlavnej rušnej diaľkovej komunikácie. I napriek tomu sa v niektorých obciach vyvíja úsilie o oživenie a zatraktívnenie centra a tam, kde je to možné, sa plánujú rekonštrukcie a zástavby (Viničné, Dubová). V Šenkviaciach, ktoré už možno považovať za veľké vidiecke sídlo polomestského charakteru, sa počíta s úpravou námestia ako areálu s kostolom, úradmi, službami, bytmi a pešou zónou.

Pri formulovaní perspektív obce, tvorbe územných plánov a snahe o intenzívny stavebný rozvoj s cieľom udržať mladých, resp. prilákať do obcí nových obyvateľov narážajú samosprávy nielen na zložitú situáciu vo vlastníctve pôdy, ale tiež na stav technickej vybavenosti sídel: rozvodov sietí – plynofikácie, vodovodu a kanalizácie, čističiek odpadových vôd.

V súčasnosti sú všetky sledované obce plynofikované, hoci predtým nerozvojové a zánikové lokality realizovali tieto práce až po roku 1989. Dodávka pitnej vody je zabezpečovaná prevažne diaľkovými vedeniami, akútne problémy sú v obci Vištuk, kde vodovod majú iba niektoré ulice, domáce studne sú kontaminované a samospráve sa nedarí finančne zabezpečiť dobudovanie prípojky zo susedných obcí. Kanalizácia a budovanie vlastných či spoločných čističiek odpadových vôd sú aktuálnym problémom v celom regióne. Bývalé neperspektívne obce vlastnú kanalizáciu nemajú. Z nich jedine Píla, malá obec rozkladajúca sa po stranách úzkej doliny pod hradom Červený kameň, o jej budovaní neuvažuje. Ostatné samosprávy zápasia s finančnými problémami na dokončenie alebo začatie prác na kanalizácii, rekonštrukcii či budovaní čističiek. Práve tieto investičné zámery tvoria v oblasti infraštruktúry regiónu najčastejšiu platformu podávania spoločných projektov na prostriedky z fondov Európskej únie, žiadostí o štátne dotácie a príčinu zadlženosti obecných rozpočtov. V obci Báhoň, ktorá má 65% kanalizácie dokončenej, naráža financovanie stavby čističky, ktorú by mohli využívať aj susedné dediny Igram a Kaplná, na byrokratickú prekážku tvorenú hranicami okresov Pezinok a Senec; rozostavaná kanalizácia v Dolanoch počíta s napojením na čističku odpadových vôd v Zelenči (okres Trnava).

Silnou témou v oblasti infraštruktúry je problematika likvidácie odpadu, kde existuje v rámci regiónu veľká variabilita. Po zrušení lokálnych smetísk sa prevádzkujú, resp. budujú veľké skládky regionálneho dosahu (Pezinok-Viničné, Dubová), niekde i s nebezpečným odpadom (skládky firmy Istrochem v Budmericiach). Samosprávy aktuálne riešia problémy s likvidovaním a následnou rekultiváciou bývalých vlastných menších smetísk, dopravnú náročnosť odvozu odpadu na vzdialené skládky i nedostatočné monitorovanie ekologických dopadov veľkých spádových skládok. Obec Vištuk napr. artikuluje škodlivé dopady na podzemnú vodu ako dôsledok dlhodobej existencie skládky s chemickým odpadom v chotári susedných Budmeric. Aktuálne riešia viaceré obce problémy divokých skládok, niekde sa realizuje aj zber separovaného odpadu a zber druhotných surovín.

5. Charakteristika organizačnej skladby

V odpovediach na otázky z okruhu pôsobenia obecnej samosprávy, spolupráce starostov a zastupiteľstiev a stave občianskej aktivity sú podobne ako v ostatných dimenziách medzi dedinami diferencie. Isté spoločné znaky či trend zachytávame pri zistení, že pri porovnávaní so situáciou pred niekoľkými rokmi starostovia konštatujú mierne slabnutie politického boja na pôde zastupiteľstiev (návrhy a investičné zámery ohrozované či jedno-

značne negované kvôli politickej príslušnosti navrhovateľa, straníckej obštrukcie pri hlasovaniach a pod.). Hľadá sa tolerantnejší model vzťahov politických skupín či jednotlivých reprezentantov v zastupiteľstve navzájom voči sebe, ako aj k osobe starostu, v záujme každodennej pragmatickej komunálnej politiky. Tento proces je na druhej strane sprevádzaný pokračujúcou politickou apatiou občanov, nezáujmom zapájať sa napr. do prác obecných odborných komisií či dobrovoľných pracovných aktivít pre obec. Starostovia to jednotne hodnotia negatívne ako prekážku rozvoja, odkazujú na výrazne lepšiu situáciu v tejto sfére pred rokom 1989. Vo sfére verejného života jednotlivých obcí výskum konštatuje priamu súvislosť s pôsobením, resp. neprítomnosťou aktívnych a organizačne schopných jednotlivcov a nadšencov s prirodzenou autoritou.

Obdobie socializmu o. i. tiež centrálnou riadenou industrializáciou a kategorizáciou sídiel radikálne prehĺbilo v tomto regióne demografické a sociálne dôsledky každodenného odchádzania obyvateľstva za prácou do blízkych miest, naštartovaného už začiatkom 20. storočia. Z menších obcí sa v predchádzajúcich desaťročiach početne významná časť občanov v produktívnom veku natrvalo odsťahovala do Bratislavy, za prácou i dnes väčšina denne kyvadlovo migruje do miest, kde je sústredená ich pracovná aktivita. Rozvojová úloha lokálnych podnikov je podľa výsledkov výskumu vo väčšine obcí zatiaľ nevýrazná. Miestni drobní podnikatelia a samospráva nateraz nevytvárajú dostatočne efektívne partnerstvá v zmysle komunálneho konsenzu v rozvojových stratégiách. Podnikatelia svoju podporu obci vyjadrujú skôr sponzoríngom kultúrnych akcií ako aktívnou účasťou na riešení problémov, iniciovaním a spoločným plánovaním rozvoja. V tejto sfére výnimkou sú obce, kde sídlia viaceré prosperujúce väčšie firmy (Šenkvice), obce s úspešne transformovaným poľnohospodárskym družstvom (Budmerice, Šenkvice, Dol'any) či fungujúcim podnikaním v gastronómii (Slovenský Grob). Tu sa rovina spolupráce podnikateľskej sféry a samosprávy obce črtá zjavne ako rozvojovo dynamizujúci prvok.

Hoci sú starostovia limitovaní malým personálnym a kapacitným rozsahom svojich úradov a osobne vystavení permanentnej potrebe operatívneho riešenia všetkých druhov problémov v obci aj mimo svojho pracovného času, viacerí z nich vnímajú svoju pozíciu ako často rozhodujúcu pre akékoľvek rozvojové aktivity obce samotnej i jej pozície v rámci regiónu. Pre úspešné riešenie každodennej agendy vítajú prechod kompetencií na samosprávu, svoju znalosť miestnych pomerov a podmienok považujú za najdôležitejší faktor úspechu. Čo sa týka organizačno-správnej roviny obec – vyšší územný celok (Bratislavský kraj), resp. obec – Združenie miest a obcí malokarpatského regiónu, starostovia dedín artikulujú kompetenčné a organizačné problémy ako zbytočné a logicky plynúce z diskontinuity spôsobov územnosprávneho členenia, prepolitizovanie štátnej správy a nedostatočný dôraz na komunikáciu zdola nahor. Pri riešení problémov obcí starostovia očakávajú aktivitu Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu pri podávaní rozvojových projektov, zo strany vyššieho územného celku zníženie politického charakteru jeho rozhodnutí a zameranie na praktické problémy obcí a miest.

6. Charakteristika spoločensko-kultúrnych aktivít

Ochota obyvateľov zapájať sa do činností dobrovoľných organizácií spolkového, spoločensko-kultúrneho a športového charakteru sa zo strany starostov vníma ako relatívne uspokojivá. Kladne hodnotia aktivity športovo-rekreačných združení poľovníkov, záhradkárov, rybárov, vinárov, turistov. Spomedzi nich sa najčastejšie vyzdvihuje agilnosť poľov-

nických združení a vinohradníckych spolkov, s ktorými najčastejšie kooperujú pri organizovaní celoobecných spoločensko-zábavných akcií. V niektorých obciach zasahujú do miestneho, ale i medzilokálneho spoločensko-kultúrneho života ženské spolky (Vinosady, Dubová). V Dubovej organizuje „Klub roduverných Dubovaneč“ silvestrovskú Babskú zábavu pochovávanía basy a pri ukončení školského roka tzv. Deň dýň a cibule. Obe akcie priťahujú pozornosť návštevníkov z obce i jej širšieho okolia. Vo viacerých dedinách majú aktívne folklórne skupiny detí a dospelých i hudobné zoskupenia (dychovka vo Vinosadoch), orientované na rekonštrukciu a prezentáciu miestnych tradícií. Snahu posilniť lokálne povedomie spolupatričnosti a špecifikovať obec prostredníctvom uchovávanía, obnovovania alebo iniciovania kultúrnych aktivít, nadväzujúcich na miestne tradície alebo rozvíjajúcich tradície nové, prejavujú v niektorých obciach samotné samosprávy. Poriadajú hodové slávnosti, folklórne festivaly (Šenkvice), jarné zvyky stavania májov (Báhoň), dožinkové obrady (Slovenský Grob), inštalujú miestne muzeálne expozície (Šenkvice, Budmerice, Viničné). Snažia sa oživiť jarmoky, tradičné vianočné a veľkonočné trhy, púte (Doľany) i so zreteľom na prepojenie týchto podujatí s turistickým ruchom. Reprezentatívnym regionálnym podujatím tohto typu je Malokarpatské vinobranie, ktoré každej obci poskytuje priestor na vlastnú prezentáciu. Popularitu si získavajú akcie zábavného charakteru, priťahujúce návštevníkov zo širokého okolia zasahujúceho až Bratislavu, plesy v hoteli Limbach alebo Gróbske plesy, ktoré každoročne poriada obec Slovenský Grob v spolupráci s televíziou v miestnom kultúrnom dome.

Vidiecka sociálna klíma praje najmä kolektívnym športom, kde ide o súťaženie a výkon. Najrozšírenejším športom mládeže a dospelých je futbal, v niektorých obciach je dokonca činných viacero futbalových oddielov (Budmerice majú až tri futbalové družstvá). Obce sú pomerne dobre vybavené športovými štadiónmi, telocvičňami, futbalovými ihriskami. Profiláciu niektorých lokalít dotvára rozvoj špecifických druhov športov a športových podujatí – motokros, pozemný hokej (Šenkvice), preteky v lukostrelbe (Viničné), preteky vodných modelov (Vištuk). Novým trendom je rozmach individuálnych voľných športových činností rekreačného charakteru, nezaložených na súťaživosti, ale na podpore zdravého životného štýlu – cyklistika, turistika, bežecké lyžovanie. V tejto sfére, perspektívnej i z hľadiska rozmachu cestového ruchu, sa črtajú možnosti vnútroregionálnych prepojení: plánovanie biokoridoru – športového areálu s futbalovým ihriskom a strelnicou na lukostrelbu na okraji obce Viničné, ktorý by mal byť prepojený cyklotrasami prechádzajúcimi cez obce Pezinok, Slovenský Grob, Svätý Jur a Limbach; poriadanie medzinárodných cyklistických pretekov Hlas ľudu, na ktorých sa organizačne pripravou jednotlivých cyklistických etáp podieľajú viaceré obce v regióne.

III.

Stav vnútroregionálnej spolupráce a vnímanie perspektív

Spolupráca medzi dedinami a mestami v regióne sa z pohľadu starostov vníma ako žiadúca. Jej perspektívy sa zatiaľ nečrtajú vo výrobnjej sfére či výraznej podpore stredného podnikania. Vzhľadom na zamestnanosť občanov regiónu v blízkyh mestách a samotnej Bratislave i pomerne nízku mieru nezamestnanosti nie je motívom tvorba nových pracovných miest. Budovanie podnikateľských zón a priemyselných parkov patrí k lokálnym rozvojovým zámerom a je všade súčasťou tvorby nových územných plánov. Obce však nimi

vyjadrujú skôr parciálne predstavy o rozvoji sídla, ktoré úzko súvisia s jednotlivými funkčnými obdobiami zastupiteľstiev a starostov.

Najvýraznejšie artikulovanou nosnou ideou perspektívneho smerovania regiónu je dnes cestovný ruch a turistika (budovanie cyklotrás, hotelových, reštauračných a relaxačných zariadení a kvalitného dopravného spojenia s vylúčením záťažovej tranzitnej dopravy cez sídla (Viničné, Slovenský Grob).

Inštitucionálne sa rozvíjajú aktivity zamerané na rozvoj cestovného ruchu, súvisiace a nadväzujúce na tradičné vinohradníctvo a vinárstvo. Oporu hľadajú v premostení výrobnjej sféry, obchodu a turistiky a perspektívne smerujú k širšiemu využívaniu prírodných daností regiónu. Vinohradníctvo zostáva síce „hlavičkou“ týchto snáh a starostovia ho všeobecne považujú za vhodnú sféru propagácie regiónu navonok. Avšak dôsledky vývoja, poznačeného od polovice 20. storočia socializáciou, budovaním obecných a neskôr spoločných jednotných roľníckych družstiev, v 90. rokoch 20. storočia ich rozpadom a následným, doteraz neukončeným obdobím transformácie poľnohospodárstva, problematizujú jeho ďalšie perspektívy.

Ako naznačuje výskum, v celkovom hospodárstve i vo sfére zamestnanosti obyvateľov obcí tvorí dnes vinohradníctvo – tak v družstevnom ako i súkromnom výrobnom sektore – nerozsiahlu okrajovú sféru. Na strane druhej je ako symbolická rovina významným spájajúcim momentom. Kontinuita rozvoja odvetvia sa v dedinách prejavuje v úspešnosti jednotlivých podnikateľov zaoberajúcich sa výrobou a predajom vína, existenciou viacerých vinohradníckych spolkov a organizovaním lokálne veľmi populárnych ochutnávok vína dorábaného v malom. V niekoľkých obciach naďalej zostáva vinohradníctvo súčasťou výroby v poľnohospodárskych družstvách.

Obce, ktoré sa síce považujú za turisticky neatraktívne, ale pôda ich katastrov dosahuje vysokú kvalitu (Jablonec, Budmerice), vidia svoju perspektívu v udržaní a rozvoji poľnohospodárskej výroby – obilnárstva. Iné aspirujú na všestranný rozvoj (poľnohospodárstvo, živnosti, služby, výroba i turistika) s perspektívou udržať či získať postavenie malého centra pre okolie a prítťažlivosť pre svojich občanov (Šenkvice, Dolňany).

Získavanie a využívanie investícií

V tejto sfére viac starostov zdôrazňuje potrebu spájania sa pri podávaní projektov na granty z predstupových fondov Európskej únie: chýbajú však podrobnejšie informácie a nevyhovujú podmienky poskytovania grantov (možnosť získať iba časť z plánovaného objemu investícií, ktorú je potrebné doplniť z vlastných, resp. štátnych zdrojov, príliš veľké finančné a personálne náklady na spracovanie podkladov projektu a žiadosti o grant). Ako bariéra sa pociťujú niektoré požiadavky poskytovateľov grantov, uprednostňovanie prihraničných regiónov a väčších miest. Medzi problematizujúcimi faktormi sa objavuje blízkosť vyspelej metropoly: parametre všestrannej rozvinutosti Bratislavy započítavané do prierezových ukazovateľov totiž komplikujú vyhliadky zaostávajúcich lokalít vyššieho územného celku Bratislavský kraj na úspešnosť žiadostí o podporu rozvoja.

Vytváranie účelových spojení viacerých obcí iba pre potreby podávania projektu je komplikované, vyžaduje externé odborné poradenstvo a informovanosť potenciálnych účastníkov o mechanizmoch platných pri posudzovaní žiadostí.

Z doteraz predložených projektov prevažujú v malokarpatskom regióne projekty zamerané na budovanie infraštruktúry a zariadení odpadového hospodárstva. V poradí dôležitosti nasledujú projekty zamerané na rozvoj cestovného ruchu, čo súvisí aj s vnímaním

a artikulovaním perspektívnych smerov rozvoja jednotlivých obcí i regiónu nie v oblasti priemyslu a výroby, ale v cestovnom ruchu, rekreácii a turistike (Slovenský Grob).

Predpoklady, kvalita a perspektívy regionálnej spolupráce

V oblasti vnútroregionálnej integrácie sa ako dobré predpoklady najčastejšie artikulujú: blízkosť sídiel a jednoduchá komunikačná dosiahnuteľnosť, podobné historické a prírodné danosti, vinohradnícke tradície, existencia obchodných a správnych mestských regionálnych centier a spoločné zamestnanecké i kultúrne gravitovanie k Bratislave.

V rámci regiónu konštatujeme okrem lokálnych záujmov aj isté medzilokálne spoje-nectvá, resp. partnerstvá (dvoch či viacerých obcí, mesta a obce a pod.), ktoré sú jednak výrazom prirodzenej geografickej blízkosti, jednak pretrvávaním starších, resp. novších väzieb obchodných, komunikačných, organizačno-správnych a pod. V takomto prípade starostovia spomínajú výhodnosť neformálnej spolupráce, často spočívajúcej na dobrej vzájomnej známosti starostov, časté stretávanie sa a bezprostrednú výmenu názorov. Pre občanov to znamená bázu živých spoločenských kontaktov. Z pohľadu regiónu existujú tieto partnerstvá ako potencionálne zárodoky tvorby mikroregiónov.

Z regionálnych, resp. nadlokálnych aktivít spoločenského a kultúrneho charakteru v priebehu kalendárneho roka, ktoré sa podarilo výskumom zmapovať, sa význam pripisuje existencii Malokarpatskej vínnej cesty, Malokarpatského vinobrania, účasti zástupcov regiónu na výstavách Slovakiatour, propagovaniu regiónu v zahraničí a cyklistickým pretekoch Hlasu ľudu. Ako najvýznamnejší aktér sa spomína a pozitívne hodnotí pôsobenie regionálneho Malokarpatského osvetového strediska v Pezinku, ktorého zriaďovateľom je Bratislavský kraj ako vyšší územný celok. Obce, ktoré majú dobrú skúsenosť, zdôrazňujú predovšetkým informovanosť pracovníkov strediska o miestnych podnikateľoch, remeselníkoch, folklórnych skupinách a priame kontakty s nimi, ktoré zvyšujú operatívnosť a efektívnosť jeho činnosti. Viaceré obce využívajú možnosti poskytované regionálnou nadáciou REVIA.

Ako organizačný úspech hodnotia starostovia každý obcou vypracovaný a podaný projekt o získanie investičných prostriedkov, vytvorenie účelného nadlokálneho spojenia (napr. mikroregiónu niekoľkých obcí a mesta Modry pri opakovanom podávaní žiadostí o získanie grantov na budovanie infraštruktúry, vodovodu a rozvoj turistiky, alebo spojenie viacerých obcí v okolí Sv. Jura pri príprave projektu na kanalizáciu a čističku odpadových vôd).

Medzi brzdami, resp. prekážkami spolupráce sa najčastejšie spomína nedostatok času, ľudských zdrojov, informácií a investícií na prípravu lokálnych alebo spoločných projektov. Pravidlá poskytovateľov grantov sa vnímajú často ako netransparentné či nevýhodné, úspešnosť je neporovnateľná s vynaloženým úsilím. Ďalej sa konštatuje (predovšetkým ako odkaz na prebiehajúce obdobie transformácie, nedôslednosti v decentralizácii správy, ekonomických reformách a prevode kompetencií na lokálnu úroveň) neschopnosť obcí splácať perspektívne úvery. Ako problém sa pociťuje vzájomné zosúladenie lokálnych cieľov a stratégií.

Postavenie miest vo vzťahu k vyššiemu územnému celku sa v dedinách vníma ako zvýhodnené. Obce posudzujú tiež odlišnosti v organizácii obecnej a mestskej samosprávy, štruktúru a početnosť obecných, resp. mestských úradov, ako i jestvujúce faktické rozdiely medzi obcami navzájom (v oblasti úrovne infraštruktúry, riešenia odpadového hospodárstva, podnikateľského zázemia, stavebného rozvoja, riešení vlastníckych vzťahov k pôde a pod.).

V rámci regionálnej spolupráce obce očakávajú zo strany miest väčšiu otvorenosť, skvalitnenie mechanizmu odovzdávania si dôležitých informácií, vzájomnú pomoc pri príprave

rozvojových projektov a snahu o dosiahnutie konsenzuálneho názoru na lokálne a spoločné potreby a problémy.

Záverečné poznámky

Analýza empirických zistení získaných aplikovanou etnologickou výskumnou sondou odhalila okrem vyššie prezentovaných bazálnych poznatkov aj niektoré problémy metodického charakteru. Naznačuje tiež viacero otvorených a nezodpovedaných otázok, resp. možných potenciálnych smerov orientovania ďalšieho etnologického štúdia procesov transformácie malokarpatského regiónu i jeho možných výsledkov, využiteľných pre prax regionálneho rozvoja.

a) z výskumno-metodického hľadiska: hoci sme tvorbe voľného dotazníka, terénnemu výskumu i korektnému prepisu rozhovorov so starostami venovali náležitú pozornosť a materiál získaný pre aplikovaný projekt je podrobný a rozsiahly, ukazuje sa, že ako východisko hĺbkovej analýzy a etnologickej interpretácie problematiky transformácie regiónov Slovenska je nedostatočný. Na jednej strane sa ukazuje potreba disponovať prehľadnými údajmi z mezoroviny: podrobnými vstupnými demografickými a aktuálnymi štatistickými dátami o regióne, ktoré by mali byť následne prepojené s využitím viacerých, predovšetkým kvalitatívnych výskumných techník (vytipovanie aktérov rozvoja, rozhovory s etablovanými podnikateľmi, lokálnymi autoritami a aktívnymi osobnosťami, celoplošné ankety o štruktúre zamestnanosti vo vybraných obciach, sondovanie „predstáv zdola“ – názorov miestnych obyvateľov na pozitíva, negatíva, rozvojové priority lokálneho a regionálneho rozvoja, ktoré nemusia byť vždy v súlade s líniou a predstavami presadzovanými miestnou samosprávou a pod.). Na strane druhej sa ako nedostatok ukázal fakt, že sme nemali možnosť výskum realizovať aj v mestách a rovnaké rozhovory viesť aj s primátormi malokarpatských miest. Nemožnosť vzájomnej konfrontácie zistení z dedín i miest, ale i doterajšie etnologické poznatky o vzájomnom sociálnom a kultúrnom pôsobení a dynamickom prelínaní sa rurálneho a urbánneho sveta v historickej perspektíve a aktuálnej sociálnej realite oslabujú výpovednú silu našej sondy ako východiska pre etnologickú interpretáciu otázok súvisiacich s procesom transformácie.

b) z hľadiska tematickej šírky empirického skúmania daného problému: prieskumná sonda z mikroúrovne nedovoľuje síce zodpovedať, ale načrtáva obrysy viacerých, pre transformáciu a rozvojový potenciál malokarpatského regiónu relevantných otázok.

Prvou z nich je ambivalentná pozícia metropoly Bratislava. Vzhľadom na to, že región je súčasťou Bratislavského kraja ako vyššieho územného celku, pre jeho perspektívne rozvojové projekty sa javí rola Bratislavy negatívnou. Tá ako najrozvinutejšie územie v rámci celého Slovenska vo všetkých parametroch „zatieňuje“ stav v regióne (napr. percento uplatnenia zahraničných investícií je v Bratislave celkovo najvyššie, kým v okrese Pezinok dosahuje úroveň slabo rozvinutých regiónov krajiny) a prepočítané koeficienty, ktoré sa uvádzajú v žiadostiach o granty, problematizujú úspešnosť alebo celkom znemožňujú uchádzať sa o rozvojové granty v regióne k nej priliehajúcom. Opačnou stranou tohto faktu je pozitívna rola, ktorú zohráva ako spádové centrum zamestnanosti pre všetky skúmané obce. Z historickej perspektívy nemožno rovnako obchádzať jej kultúrne a modernizačné „vyžarovanie“ a niekoľko generácií trvajúce úzke zamestnanecké, bezprostredné sociálne, kultúrne, obchodné, správne a i. väzby so skúmaným regiónom. V súčasnosti sa k týmto faktorom pripája aj aspekt turizmu smerujúceho z metropoly do blízkeho okolia, „návraty“

Bratislavčanov do rodiska rodičov či starých rodičov, fenomén chalupárstva, expandovanie metropoly v procese výstavby rodinných domov v blízkych, dobre komunikačne prístupných lokalitách malokarpatského regiónu atď.

Druhou otázkou, ktorá sa črtá v zmysle skúmania perspektív rozvoja, je nerovnomernosť stavu regionálneho vedomia a regionálnej inštitucionálnej formy, s ktorou súvisí problém vzájomnej previazanosti a kvality kooperácie samospráv (obecné a mestské úrady), regionálnej inštitucionálnej bázy (Združenie miest a obcí malokarpatského regiónu) a vyššieho územného celku (Bratislavský kraj).

Samostatnou otázkou je podľa nášho názoru pôsobenie samotných regionálnych mestských centier ako aktérov rozvoja. Pre potrebu skúmania a interpretáciu ich významu v jednotlivých charakteristikách regiónu je možné z etnologického pohľadu hypotézu stavať na základe poznatkov o pôsobení urbánnych sídiel voči ich vidieckemu zázemiu a naopak v predtransformačnom období (predovšetkým v období dynamicky prebiehajúcich procesov modernizácie koncom 19. storočia a v prvých desaťročiach 20. storočia), sociokultúrne rozmery tohto procesu v súčasnosti bude však potrebné podrobiť kvalitatívnemu výskumu.

Posledným, štvrtým otáznikom, ktorý v zmysle mapovania perspektív regionálneho rozvoja vyplynul z prieskumu, je pripravenosť na nadregionálnu spoluprácu. V prípade, že budeme región pracovne vnímať ako potenciálnu komunitu so spoločnými cieľmi a stratégiami, potom etnologický mikropohľad zameraný na porozumenie „vnútorným“ faktorom určujúcim motiváciu a kvalitu spolupráce lokalít v regióne by mohol byť východiskom na charakterizovanie bázy potenciálneho „komunitného konsenzu“ celého regiónu. Pretože agenda Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu a otázky aktuálnej miery a kvality spolupráce podnikateľskej sféry, samospráv a tretieho sektora (ktorých sledovanie je aktuálne predovšetkým v mestách regiónu) neboli predmetom nášho skúmania, nemožno k problematike vnútroregionálneho rozvojového konsenzu nateraz formulovať uzávery podložené empirickými poznatkami. Náš východiskový materiál a skúsenosti z vlastnej realizácie výskumu v dedinách však takéto konsenzus nedokladajú; vychádzajúc zo súčasného stavu poznania sa preto pripravenosť malokarpatského regiónu na aktívny vstup do nadregionálnej spolupráce javí ako problematická.

POZNÁMKY

¹ Na porovnanie pozri propagačné brožúry: Sprievodca Malokarpatskou vínnou cestou. Zost. A.Pichová, J. Dudová. Vydalo Združenie Malokarpatská vínná cesta v spolupráci s Malokarpatským osvetovým strediskom vo vydavateľstve ROKO:2002; Malokarpatský región 2000. Turistický sprievodca. Zost. J. Dudová. Vydalo Malokarpatské osvetové stredisko v Pezinku pre Združenie miest a obcí malokarpatského regiónu:2000.

² Porovnaj: Mestá a obce malokarpatského regiónu, <http://www.tik.sk/mest.htm>;

³ Falťan, E. – Gajdoš, P. – Pašiak, J.: Sociálna marginalita území Slovenska. Bratislava: S.P.A.C.E, 1995. 223 s.

⁴ Tamtiež, s. 63.

⁵ Porovnaj <http://www.pezinok.sk/english/remesla.htm>; <http://www.tik.sk/mest.htm>.

LITERATÚRA

FALŤAN, E. – GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J.: *Sociálna marginalita území Slovenska. Social marginality of territories of Slovakia*. Bratislava, S.P.A.C.E. 1995. 223 s.

KRIVÝ, V. a kol.: *Slovensko a jeho regióny: vzorce volebného správania a ich sociokultúrne pozadie*. Bratislava, 1994. 381 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava, Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1978.

CONDITIONS AND PERSPECTIVES OF LOCAL AND REGIONAL DEVELOPMENT OF LITTLE-CARPATHIANS REGION VILLAGES

Summary

In addition to the above-mentioned information, the analysis of empirically obtained data by means of ethnological research revealed several problems of methodological character. It raised a number of additional questions, which have remained without answers. Moreover, it indicated possible directions for future ethnological researches into transformation processes in the Little Carpathians Region. Furthermore, it also enables to predict results of these processes and estimate their applicability for regional development.

1 *Research and methodology*. Although much due attention was paid both to the design of the open-ended questionnaire, the field research and the transcription of interviews with the magistrates and despite the fact that a great amount of detailed material was obtained for the purposes of an applied project, it is not possible to regard them as an adequate and reliable basis for a deep analysis and ethnological interpretation of the transformation processes in various regions in Slovakia. On the one hand, many more data from the mezzolevel are needed. That means that first of all detailed entrance demographic data and latest statistics about the region should be exploited and used together with qualitative research techniques (an identification of actors in the development, interviews with established entrepreneurs, local authorities and other important persons, questionnaires about the structure of employment in sample villages, records of opinions of both the positive and negative aspects of the transformation as held by local people, priorities for the local and regional developments – not always necessarily in agreement with the policy and goals of the local self-administration, etc.). On the other hand, in a research of this type two factors may be seen as shortcomings: firstly, the lack of opportunity to do a similar research in towns and, secondly, to interview magistrates in towns in the Little Carpathians Region. The writers believe that a comparison of data obtained both in villages and towns backed by the current ethnological knowledge of social and cultural interactions and dynamic relations between rural and urban districts seen in a historical perspective and today's social reality would add value of the research as a basis for ethnological interpretation of the transformation processes.

2 *The range of topics for empirical research into the problem*: Not only can a research conducted from a microlevel find answers to all questions but it may raise new ones relevant to the particular transformation processes and the potential for development in the Little Carpathians Region. An additional question to be mentioned first is about the ambivalent position of the metropolis of Bratislava. Due to the fact that this region is also a part of the Bratislava Region, a higher territorial unit, the role of the capital city in plans for further development may be then viewed as rather negative. The Bratislava Region as the most highly developed one in Slovakia „throws shade“ on the real situation in the region.

For instance, the number of foreign investments placed in Bratislava is obviously the highest, while in the District of Pezinok it attains only the level of low-developed regions in the country. Another example illustrating this situation are coefficients, which must be stated in application forms for various grants. They may aggravate the application process or even entirely block it in the whole region. On the other hand, Bratislava is the most important employer for the villages mentioned in the research. Moreover, from a historical perspective, Bratislava cannot escape attention for its cultural and modernising “radiation”. Also, it is not possible to avoid mentioning generations lasting firm ties between the capital and the Little Carpathians Region, existing in business, employment, administration, social life, etc. In addition, there are also other factors worth mentioning, such as tourism spreading from the metropolis to the surrounding areas, or Bratislava’s residents returning to the birthplaces of their parents or grandparents, including a specific phenomenon of going to a weekend cottage. The metropolis is also expanding to the area when building new residential quarters in easily accessible localities in the Little Carpathians Region.

Having in mind perspectives for future development, two phenomena should be highlighted: first, the uneven state of regional awareness and, second, regional institutional forms. Especially the latter is important as it concerns relations and the quality of co-operation of self-administrative units at three levels. The first one is the immediate co-operation of villages and towns, the next one means co-operation of regional institutions (*Združenie miest a obcí malokarpatského regiónu – the Association of Towns and Villages in the Little Carpathians Region*) and the finally is the level of higher territorial unit (the Region of Bratislava).

According to the obtained data, the role of regional urban centres as actors in the development deserves a special separate examination.. For the purposes of the research and ethnological interpretation of the power of towns to shape the character of the region, hypotheses concerning the pre-transformation period (especially the dynamic processes of industrialisation at the end of the 19th century and the first decades of the 20th) may be based on current knowledge of the influence that urban centres have on their rural surroundings (and vice-versa). But the socio-cultural dimensions of the processes in progress today should be studied by methods typical of qualitative research.

The fourth, and the last question which ensued from the mapping of perspectives for the regional development is the readiness for supraregional co-operation. In case “region” is, for the purpose of ethnological research, regarded as a potential community with common goals and strategies to reach them, then an ethnological microstudy the aim of which will be comprehension of inner factors influencing the motivation for and the quality of co-operation at the level of towns and villages, could thus become an instrument for characterising the base for possible future “community consensus” all over the higher units. As the research did not focus on the agenda of the Association of Towns and Villages in Slovakia, and did not examine the quality of co-operation among entrepreneurs, self-administration offices and the tertiary sector (important especially in towns in this region), either, reliable conclusions supported by empirically obtained data about possibilities of reaching a consensus about intraregional development cannot be delivered. However, the basic material and experience obtained during the field research at villages do not indicate possibility of such a consensus. With reference to the reality, readiness of the Little Carpathians Region for active supraregional co-operation does not seem to be adequate to the needs.

Štúdia bola spracovaná v rámci grantových projektov VEGA 2/3181 a VEGA 2/1050.

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 51, 2003, číslo 3

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyvicsán Anna, Dr. hab., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 51, 2003, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 51, 2003, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 51, 2003, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
